

Srdce je jen sval

Illiesova kronika bezuzdného prožívání

Po rozjívěné moderně, která vládla roku 1913, se německý spisovatel a publicista Florian Illies zaměřil na období mezi lety 1929 a 1939. Sestavil kroniku, v níž láska i nenávist mají mnoho podob. Neslídí ani nesoudí, ale ironicky glosuje – obzvláště osudy těch, kteří „o všem, co cítí, věděli ještě dřív, než pocítili, že to pocítí“.

BLANKA ČINÁTLOVÁ

Mladý Jean-Paul Sartre se dívá do očí Simone de Beauvoir a poprvé v životě ztratí hlavu. Mascha Kaléko klade manželovi ke snídani na talíř báseň, v níž se vyznává: „Svět je mořem bezbřehým. / Ty jsi však mým přístavem. / Tak nemusíš mít těžký sen, / já vždy u tebe zakotvím.“ Těmito obrazy otevírá Florian Illies román *Láska v časech nenávisti. Kronika citů 1929–1939* (Liebe in Zeiten des Hasses: Chronik eines Gefühls 1929–1939, 2021). Titul i ornamentální kurzíva úvodní věty navozují očekávání letopisného vyprávění, jež bude systematicky registrovat zásadní milostné události jednoho desetiletí a také kotviště, k nimž se zamilovaní upínají v neklidné době. Ta ale přeje spíše temným snům a láska jde ruku v ruce se lží a nenávistí. Vznešená slova i patetická gesta, jež milostná vyznání zpravidla doprovázejí, se přitom snadno stávají směšnými.

Každý podle svého gusta

Už potřetí nás spisovatel, redaktor a vystudovaný kunsthistorik Illies přiměl nahlédnout do koláže sestavené na základě důkladné rešerše zápisníků, deníků, dopisů, vzpomínek, ale i uměleckých děl. Dvakrát jsme s jeho romány ustrnuli v témže roce – po úspěšném románu *1913. Léto jednoho století* (2012, česky 2013) následovala kniha *1913. Co jsem ještě chtěl vyprávět* (2018, česky 2021). Roku 1913 vládla rozjívěná fantazie, zuřila moderna, umělci a myslitelé hledali nové možnosti vyjádření, zachycovali unikavé, zaplňovali prázdnotu. Na soukromých debaklech vyrůstala velká díla. Kalendárium předválečného roku zaplnil Illies ztroskotanci a neurasteniky, nešťastně zamilované nechal zmítat se mezi Erótem a Thanatem. Láska se zdejevila jako tvůrčí energie. V druhé knize se milostné třeštění uklidnilo (a vyčerpalo) každodenní banalitou – došlo na Rilkeho přezůvky i chrup Felice Bauerové; vyléčení alkoholici pečovali o farmy, expresionisté malovali pokojné okamžiky.



Tamara de Lempicka: Autoportrét v zeleném Bugatti, 1929

Pokud bychom Illiesovy historické mozaiky četli jako pojednání o lásce (neboť motivy milostných vztahů už několikrát poskytly spolehlivý rámec fragmentárnímu vyprávění), pak by *Láska v časech nenávisti* byla studií třetí fáze moderní lásky. Jak už víme, po romantické mánii následoval realismus každodenního soužití. Milostné vztahy se stávají arénou, kde se bojuje o moc, nebo mají realizovat sociální a kulturní utopie předem odsouzené k trapnosti – viz obrazy naturismu, nové spirituality či „barbarství“ v *Co jsem ještě chtěl vyprávět*. Většina protagonistů *Kroniky citů* už o idealistické představy zcela přišla, láska zde má pragmatickou a děsivou

podobu, nezřídka prožívanou aktéry milostných mnohoúhelníků.

„V roce 1929 ještě nikdo nedoufal v budoucnost. A nikdo si nechce připomínat minulost. Proto všichni tak bezuzdně propadli přítomnosti.“ Desetiletou kroniku bezuzdného prožívání přítomnosti člení Illies na tři části, lakonicky pojmenované Předtím, 1933 a Potom. Neuralgickým bodem se tak stává rok, jehož zimní události nadlouho poznamenaly směřování západního světa: Hitler je jmenován říšským kancléřem, Hindenburgův Dekret o požáru Říšského sněmu omezuje řadu občanských práv, otevírá se první koncentrační tábor v Dachau, pruská tajná policie se přeměňuje v gestapo. Nic z toho však nestojí v popředí Illiesova vyprávění, jemuž dominují vztahové rošády, emocionální výlevy, falešná vyznání, nevěry a zrady, unavená dobrodružství, ale i překvapivá spojenectví – jak se na „kroniku citů“ sluší. Aktéři a aktérky těchto eskapád poletují mezi bary, kavárnami, travesti podniky či biografy, popíjejí, tančí tango. „Každý má být oblažen podle svého gusta,“ komentuje to distingovaný hlas kronikáře.

Jde to tak nějak dobře

Zdá se, že čas „předtím“ přeje absolutní svobodě a emancipaci. Ženy už nepotřebují muže, vymaňují se z jejich touhy, kouří a tvoří, píší fejetony. Protagonisté se osvobozují od konvenční představy vztahů a možná i lásky samé. Spisovatel Kurt Tucholsky se pomiluje s milenkou a manželce píše: „Jinak to jde tak nějak dobře – žiju jako poustevník.“ Brecht spěchá po svatebním obřadu vyzvednout na nádraží jednu z milenek a další pak společně se svou manželkou obsadí ve své divadelní hře. Marlene Dietrichová manžela neustále podvádí, ale v transoceánské korespondenci se podepisuje „mamka“ a svému „taťuldovi“ posílá instrukce k nákupu spodního prádla. Klamaná manželka Alfreda Döblina sice

probudil „prvotní sílu poezie“, a hrdě se hlásí k novému režimu. Schüllerové už nechřestí náramky, ale žebra na ulici a z někdejší múzy Almy se stala antisemitská alkoholička a drbna kšeftující s nacisty. „Lidé dvacátých let zoufale potřebovali lásku (nebo alespoň terapeutu). Ale místo ní dostali stimulanty,“ konstatuje Illies. I srdeční sval lze trénovat a otužovat: „Proti někdejšímu expresionistickému ideálu autenticity stojí příkaz uměřenosti (...) Malíři se na své modely dívají jako lékaři.“ Otto Dix se portrétuje jako lyžař na severním pólu, George Grosz se chlubí ledovou povahou, Picasso maluje, jako když vymítá, a z duše si „vymalovává“ jednu ze svých žen.

Dějiny nepíší vítězové

Přestože Illies je opět spíše fascinovaným čtenářem či kolážistou než kritickým badatelem, způsob, jakým vedle sebe klade jednotlivé osudy, nepoukazuje k jejich analogičnosti. Naopak, nenápadně, a přitom působivě upozorňuje na paradoxy a neporovnatelnost osudů, postojů, míry utrpení i emocionální a morální angažovanosti. Z těch, co se ve dvacátých letech oblažovali požitky, úspěchy či slávou, se stavají utečenci a vyhnanci. Exil má však různé podoby: Brecht je doma všude, protože se vždy najde alespoň jedna pečující žena, která věří, že ho zachrání před neklidným osudem; turista Henry Miller v Paříži píše o sexuálních avantýrách a němečtí emigranti ho netrápí; Sartre si užívá berlínského luxusu; Thomase Manna v přímořské emigraci hněte, že si musí sám kupovat bagety, že ubývá večírků a přibývá komárů; Ernst Kirchner se v alpské mlze zastřelí; Ernest Toller se oběsí v newyorském hotelu; Walter Benjamin živoří na Ibize v polorozpadlém domě bez oken a vzpomíná na berlínské dětství; Victor Klemperer se krčí s našitou hvězdou na drážďanských ulicích, protože nemá peníze na to, aby z Německa odjel.

Coby pobavený čtenář cizích pamětí a vyznání si Illies neodpustí sarkastické špilce: „Ani bouřlivý vítr nedokáže Thomasi Mannovi vyfoukat z hlavy nominální konstrukce.“ Hermannu Hessemu píše roztočená dívka, které bylo teprve čtrnáct, což „je nejlepší věk pro čtení jeho knih“, a jeho láska k ní „je stejně zmatečná jako věty v knize Narcis a Goldmund“. Některá nápaditá epiteta dokážou ve zkratce říct víc než rozsáhlý komentář (například „volnočasová amazonka“ Riefenstahlová). Navzdory neskrývané ironii ale Illies neslídí v pikantériích soukromých životů, ani nesoudí. Dokonce ani neshromažďuje svědecké výpovědi, aby nabídl pestrou mozaiku kolektivní paměti. Je si dobře vědom toho, že dějiny nepíší vítězové (jak nás učí ve škole), ale že dějiny píší ti, co píší.

A právě pestrost a možná i zásadní neúspěšnost – co se týče schopnosti autenticky zachytit a zprostředkovat prožívání soukromých dramát i hrůzu z dějin – takového psaní *Láska v časech nenávisti* ukazuje. Francis S. Fitzgerald z manželské krize, zmatku a prázdnoty vytříská román za cenu toho, že nemocnou manželku zbaví hlasu, kterým by mohla sama promlouvat o své nemoci. Erich Kästner se pohoršuje nad úpadkem mravů a jedním dechem zpravuje matku o své kapavce. Anaïs Nin „svádí lékaře k rozhovoru o pronásledování Židů“, zatímco jí přerušuje těhotenství, protože jediný porod, který ji zajímá, je román jejího milence. Není překvapivé, že ti, kdo před vichřicí emocí a děsů utíkají do slov, potvrzují transformální schopnost literatury vytvářet nejisté nebo přímo falešné reprezentace reality. Zvláštní je spíše to, jak směšné a naivní tyto obrazy mohou být. A to i tehdy, když se rodí v mysli filosofa: „Štěstí je pocit, který člověk cítí tak silně, že vydrží celý život.“

Florian Illies: Láska v časech nenávisti. Kronika citů 1929–1939. Přeložil Tomáš Dimter. Host, Brno 2023, 440 stran.

vyhrožuje rozvodem, ale každý večer na stroji přepisuje rukopis, který ještě ráno její manžel předčítal své milence. Thomas Mann uniká do manželství před homofilními sklony a jeho dcera si o pár let později bere homosexuálního spisovatele, aby unikla před nacisty. „Panuje neuvěřitelný kult pohody, poklidu, a když přijdou slzy, člověk chce vždycky toho druhého přesvědčit, že srdce je jen sval.“

Zjitřené vyprávění z roku 1913 držely pohromadě mimo jiné milostné vaudevilly Gottfrieda Benna a Else Lasker-Schüllerové nebo Kokoschkovo vzplanutí k Almě Mahlerové. Po dvaceti letech se Benn cpe uzeným se zelím, léčí kožní choroby, bere kokain, aby v sobě